

VAN GEVAARLIJKE TOT 'VROEDE' VROUWEN

Oost-Vlaamse vroedvrouwen in de achttiende en begin negentiende eeuw

Sofie DE VEIRMAN

1. Inleiding

In 1784 omschreef Cornelis Terne, een arts-verloskundige en leraar van vroedvrouwen zijn visie op vroedvrouwen in de omgeving van Leiden als volgt:

'Er (kunnen) nogthans Vroedvrouwen in en om de opgenoemde plaatsen gevonden worden, welke dom, roekeloos, onweetende en grouwelijk brutaal zijn, zijnde veel beter voor de visbank, spinnewiel, pluisplank en ander ruuwwerk geschikt, dan, voor een Vroedvrouw'.¹

De vroegmoderne periode is rijk aan publicaties die zich van weinig rooskleurige termen bedienen om het kennen en kunnen van vroedvrouwen en hun plaats binnen de gemeenschap te beschrijven. Dit beeld van de vroedvrouw, als bijgelovig en onwetend, is sindsdien nauwelijks onder de loep genomen. Integendeel, de zeventiende en achttiende-eeuwse uitlatingen worden door hedendaagse auteurs vaak kritiekloos overgenomen, als argument voor de 'achteruitgang' van de vroedvrouw ten opzichte van haar mannelijke tegenhangers, de vroedmeesters en de artsen.² Het algemeen negatief beeld dat men in de twintigste eeuw had van de medische wetenschap en praktijk in vroegere tijden werkte de negatieve beeldvorming verder in de hand.³ Nochtans kent de literatuur ook vroedvrouwen die als geprivilegieerde vrouwen een belangrijke plaats innamen binnen de vroegmoderne samenleving. De vroedvrouw was immers zowel een publiek amb-

¹ C. Terne, *Lucina ontdekkende de waare oorzaaken, der onkunde en onbekwaamheid van de meeste vroedvrouwen, binnen onze republiek ... aantoonende waar door men onze republiek gemakkelijk zoude kunnen voorzien, van welopgevoede, deugzaame ... bewaame vroedvrouwen*, Leiden, 1784, p. 22.

² Bijvoorbeeld: T.R. Forbes, *The midwife and the witch*, New Heaven en Londen, p. 8.

³ H.A. Van der Borg, *Vroedvrouwen: beeld en beroep. Ontwikkelingen in Leiden, Arnhem, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden, 1650-1865*, Wageningen, 1992, p. 135.

tenaar die kon ingeroepen worden bij geschillen als buitenechtelijke zwangerschappen en zedendelicten, als een kerkelijk bemiddelaar die in hoogste nood pasgeboren en ongebornen kinderen kon dopen, als een medisch beoefenaar die ingreep bij complicaties. Een dichotomie tussen enerzijds sympathisanten die vroedvrouwen een invloedrijke positie toekennen, en anderzijds tegenstanders die zich enkel in negatieve bewoordingen over vroedvrouwen uitlaten, houdt de literatuur in zijn greep. Dat deze tweedeling tot vandaag stand houdt, wordt duidelijk als enkele publicaties over vroedvrouwen van naderbij worden bekeken.

Wat betreft België worden we geconfronteerd met een beperkt aantal historische studies naar vroedvrouwen. In Frankrijk, Nederland, Engeland en de Verenigde Staten heeft het onderzoek naar vroedvrouwen meer publicaties voortgebracht.

Jacques Gélis beschouwt het beeld van de onbekwame vroedvrouw als niet volledig onterecht. Vroedvrouwen waren goed om kinderen ter wereld te brengen tijdens een natuurlijke bevalling, maar hun stoutmoedigheid leidde alsnog vaak tot grote fouten met ernstige gevolgen voor de pasgeborene en zijn moeder. Hoewel het onterecht zou zijn de fouten van vroedvrouwen te veralgemenen op basis van de vaak onder de aandacht gebrachte mislukte bevallingen, aanziet Gélis de getuigenissen als te precies en te talrijk om afgedaan te worden als verzinsels.⁴ Mireille Laget nuanceert echter de vaak veronderstelde connectie tussen de beperkte kennis van vroedvrouwen en de hoge kraambedsterfte. In haar onderzoek toont Laget aan dat het aantal vrouwen dat overleed tijdens of kort na de bevalling nauwelijks wijzigde tot het einde van de negentiende eeuw. Gezien de geleidelijke verbeteringen in de opleiding van vroedvrouwen kunnen de hoge sterftetekansen van vrouwen in het kraambed gedurende de middeleeuwen en de vroegmoderne periode dan ook niet volledig toegeschreven worden aan de gebreken van vroedvrouwen.⁵

Veel Nederlands onderzoek naar vroedvrouwen komt voort uit het verschil in waardering van vroedvrouwen in Nederland in vergelijking met de rest van Europa. Terwijl in de rest van Europa het vroedvrouwenambt vanaf het einde van de achttiende eeuw geleidelijk aan belang verloor, zijn vroedvrouwen in Nederland erin geslaagd om hun belangrijke plaats binnen de verloskunde te behouden.⁶ Toch is ook hier de literatuur doordrongen van het beeld van de

⁴ J. Gélis, 'Sages-femmes et accoucheurs: l'obstétrique populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 5 (1977), p. 929.

⁵ M. Laget, *Naissances. L'accouchement avant l'âge de la clinique*, Parijs, 1982, 346 p.

⁶ H. Marland, 'The "burgerlijke" midwife: the stadsvroedvrouw of eighteenth-century Holland', in H. Marland (ed.), *The art of midwifery. Early modern midwives in Europe*, New York, 2005, pp. 192-213.

vroedvrouw 'met een gebrekkige medische kennis, die oud, zwaarlijvig, ruw, ongekamd, dronken en algemeen wansmakelijk [was]'. Zo schrok Arie Geyl er op het einde van de negentiende eeuw niet voor terug om vroegmoderne vroedvrouwen en masse te beschrijven als ongeschoold, onvoorzichtig en met gebrek aan plicht en professionele integriteit.⁷ Hilary Marland daarentegen schetst een alternatief beeld van de vroedvrouw als een vertrouwenspersoon van allerlei groepen – de stadsautoriteiten die haar in dienst namen en reguleerden, de gerechtshoven aan wie ze bewijsmateriaal leverde, de cliënten die ze hielp bevallen, hun vrienden en families, en andere medische beoefenaars, met wie ze soms taken deelde.⁸ Helena Adelheid Van Der Borg zoekt in haar onderzoek naar vroegmoderne vroedvrouwen in vier Nederlandse steden naar een verklaring voor de dubbelzinnige beeldvorming rond vroedvrouwen en het vroedvrouwenambt. Als conclusie poneert zij de stelling dat de negatieve beeldvorming over vroedvrouwen het gevolg is van de geëmancipeerde positie van vrouwen: vroedvrouwen werden gezien als te onafhankelijk, en bijgevolg gevaarlijk.⁹

De zogenaamde 'vroedvrouwenkwestie' domineert het Engelse en Amerikaanse onderzoek naar de geschiedenis van vroedvrouwen: het verdringen van vroedvrouwen door de opkomst van vroedmannen. Vanuit de vooronderstelling dat de genderkwestie zich vooral afspeelde op het negentiende-eeuwse toneel, behandelt de meerderheid van het Angelsaksische onderzoek de zeventiende en achttiende eeuw enkel als inleiding. Jean Donnison bevestigt evenwel het beeld van de onwetende vroedvrouw. Volgens hem was het voor vrouwen veel moeilijker om de noodzakelijke anatomische kennis te verwerven. In tegenstelling tot mannen hadden vrouwen niet de mogelijkheden om lessen te volgen in het buitenland, noch hadden ze toegang tot universiteiten. Bovendien waren de opleidingsmogelijkheden voor vrouwen inferieur aan die van mannen. Ook Irvine Loudon wijst in zijn publicatie op de relatie tussen de opkomst van vroedmannen en de negatieve beeldvorming rond vroedvrouwen.¹⁰

In België is het aantal historische studies naar vroegmoderne vroedvrouwen beperkt. Een kleine groep van auteurs wijdde enkele paragrafen of een hoofdstuk

⁷ H. Marland en M. Pelling (eds.), *The task of healing, medicine, religion and gender in England and the Netherlands, 1450-1800*, Rotterdam, 1996, pp. 274-275. H. Marland en M. Pelling citeren uit: A. Geijl, 'Beschouwingen en mededeelingen over vroedvrouwen uit de 15e tot en met de 18e eeuw', *Medisch Weekblad*, (1911-1912), pp. 227-430.; A. Geijl, 'Over de opleiding en maatschappelijke positie der vroedvrouwen in de 17^e en 18^e eeuw', *Medisch Weekblad*, (1897), pp. 6-117.

⁸ H. Marland en M. Pelling (eds.), *The task of healing, medicine, religion and gender*, p. 296.

⁹ H.A. Van der Borg, *Vroedvrouwen: beeld en beroep*, p. 28.

¹⁰ J. Donnison, *Midwives and medical men. A history of inter-professional rivalries and women's rights*, Londen, 1977, pp. 17-18.

aan vroedvrouwen, maar slechts uitzonderlijk vormen vroedvrouwen het centrale onderzoeksthema. De weinig publicaties die specifiek vroedvrouwen bespreken zijn meestal al enkele decennia oud en spreken in weinig fraaie termen over vroegmoderne vroedvrouwen. Leon Elaut spreekt van een erbarmelijke situatie op vlak van volksgezondheid onder het Oostenrijks bewind, in het bijzonder inzake moederschapzorg en kinderverpleging.¹¹ Piet Boeynaems schetst een beeld van vroegmoderne vroedvrouwen als gelegenheidshelpsters met een gering kennen en kunnen, veelal onontwikkeld en komend uit de lagere klassen van de maatschappij.¹² Chris Vandenbroeke omschrijft het vroedvrouwschap dan weer als een *'weinig achtenswaardige functie die praktisch uitsluitend voor bejaarde vrouwen (weduwen) als een aanvullende bron van inkomsten kon dienstig zijn'*.¹³ Het lijkt typerend voor oudere publicaties dat het negatieve beeld over vroedvrouwen, kenmerkend voor heel wat vroegmoderne literatuur, kritiekloos wordt overgenomen. Meer recente publicaties gaan vaak genuanceerder te werk en wijzen op het ambigue beeld over vroedvrouwen. Een vaak terugkerend argument om de negatieve beeldvorming rond vroedvrouwen te onderbouwen is hun onwetendheid, als gevolg van een gebrek aan scholing. De vraag naar de opleiding van vroedvrouwen dringt zich op.

2. Opleiding tot vroedvrouw en afbakening van de onderzoeksgroep

Tot het einde van de achttiende eeuw was er geen sprake van een officiële vroedvrouwenopleiding in de Oostenrijkse Nederlanden. De plattelandsvroedvrouw leerde haar vak geleidelijk door hulp te bieden bij zoveel mogelijk bevallingen.¹⁴ De tweede helft van de achttiende eeuw luidde echter het begin in van een nieuwe periode voor de vorming van vroedvrouwen. In deze periode ontwikkelde de Oostenrijkse regering in de Zuidelijke Nederlanden een sterkere interesse in de vorming van competente vroedvrouwen en -mannen. De oorzaak van de grote sterfte in de kraamkamer werd vooral toegeschreven aan het gebrek

¹¹ L. Elaut, 'De "Vroedkundige Oeffenschool" van Jan Bernard Jacobs en de kraambedkoorts op het einde van de 18^e eeuw', *Wetenschappelijke Tijdingen*, 14 (1995), pp. 335-336.

¹² P. Boeynaems, *Uit het Verleden onzer Vroedvrouwen*, (s.l s.d.), p. 2.

¹³ C. Vandenbroeke, 'Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17^e-19^e eeuw)', *Bijdragen tot de geschiedenis*, 60 (1977), p. 145.

¹⁴ M. Oste, *De Vroedvrouw in het bisdom Antwerpen tijdens de 17de en de 18de eeuw*, Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Katholieke Universiteit Leuven, 1991, pp. 63-64.

Afbeelding 1: 'De Hollandsche Kraam Kamer' door Troost, Cornelis, 1697-1750. De baringstijd van een vrouw was een speciale tijd die ze deelde met andere vrouwen: de vroedvrouw en vriendinnen. Mannen werden angstvallig geweerd. In de loop van de Vroegmoderne Tijd kwam hier verandering in en kregen mannen geleidelijk ook toegang tot de kraamkamer én de verloskunde.

aan degelijk geschoold medisch personeel.¹⁵ Vanuit populationistische bekommernissen, beschouwde men het opleiden van vroedvrouwen en bijgevolg de oprichting van vroedvrouwscholen, als noodzakelijk.¹⁶ In 1775 werd een eerste vroedvrouwencursus ingericht te Gent. Dit resulteerde in 1778 in de oprichting van een officiële vroedvrouwenschool 'École royale et supérieure d'Accouchements'.¹⁷

Deze school voorzag in lessencycli van telkens zes weken.¹⁸ Gedurende deze zes weken werden er elke dag, behalve op zon- en feestdagen, lessen ingericht. Elke les duurde minstens één uur en leerlingen werden verwacht regelmatig de lessen bij te wonen. Leerlingen waren verplicht zich een handboek aan te schaf-

¹⁵ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen. De perinatale begeleiding in de 18e-eeuwse Zuidelijke Nederlanden*, Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Katholieke Universiteit Leuven, 1979, p. 127.

¹⁶ J. Gélis, 'Sages-femmes et accoucheurs', pp. 950-951.

¹⁷ V. Arickx, 'Vroedvrouwen in de kasselrij Kortrijk in de leer te Gent 1780-1793', *Biekorf. Westvlaams archief voor geschiedenis, archeologie, taal- en volkskund*, 3 (1993), pp. 220-222.

¹⁸ L. Muys, *Vroedvrouwen in beweging. Een historische analyse van de totstandkoming en ontwikkeling van de 'Ecole Royale et Supérieure d'Accouchements' te Gent (tweede helft 18e eeuw)*, Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Universiteit Gent, 1989, pp. 54-55.

fen waarin ze de lessen konden volgen en dat als studieboek dienst deed.¹⁹ Aanvankelijk was dit de “Vroedvrouwencatechismus” van Jacobs (1777), later aangevuld met zijn “Vroedkundige Oeffenschool” (1784).²⁰ De cursus omvatte zowel praktijk als theoretische lessen. De theoretische lessen bleven evenwel steeds op het niveau van de leerlingen en waren gekoppeld aan de praktijk met behulp van demonstraties op een fantoom en het tonen van afbeeldingen. De leerlingen hadden tijdens praktijklessen zelf de mogelijkheid om op een fantoom te oefenen. De lessen gingen ook in op het gebruik van instrumenten, maar enkel kandidaat-vroedmeesters leerden zelf met deze instrumenten omgaan. Kandidaat-vroedvrouwen dienden enkel het nut en belang van de instrumenten te kennen en te weten wanneer ze een chirurgijn bij een bevalling moesten invoeren.²¹ In 1789 werd de opleiding uitgebreid met het bijwonen en eventueel onder toezicht begeleiden van een echte bevalling.²² Bij afloop van de cursus kregen de leerlingen een certificaat waarin verslag werd gemaakt van hun inzet, gedrag en vooruitgang tijdens de lessen. Om aan het examen tot vroedvrouw te mogen deelnemen, dienden de kandidaat-vroedvrouwen vier cursussen te volgen.²³

Gegadigden voor de opleiding aan de ‘École royale et supérieure d’Accouchements’ werden gerekruteerd uit de burggraafschappen van de Oudburg, Kortrijk, Oudenaarde en Aalst via omzendbrieven. Op basis van de reacties op deze omzendbrieven werden lijsten opgesteld, die alle namen bevatten van de mannen en vrouwen uit de verschillende kasselrijen, die aan de opleiding zouden deelnemen. De lijst voor de zomercursus van 1782 voor de kasselrij Aalst, vormde het uitgangspunt van dit onderzoek.²⁴ Van 32 van de 110 personen op de lijst, waarvan de geboortedatum met zekerheid kon achterhaald worden via de parochieregisters, werden de levenslopen onderzocht.

¹⁹ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen. De perinatale begeleiding in de 18^e-eeuwse Zuidelijke Nederlanden*, Licentiaatverhandeling Universiteit Leuven, 1979, pp. 142-148.

²⁰ M. Thiery, ‘Het vroedvrouwenonderwijs te Gent: een historische schets’, *Verhandelingen LIII*, Brussel, 3 (1991), p.213; J.B. Jacobs, *Vroedvrouwen handboekken, opgesteld by wyze van catechismus in vraegen en antwoorden, tot gebryk der voorlezingen*, Gent, 1777; J.B. Jacobs, *Vroedkundige oeffenschool, vervattende in een klein bestek meerderendeels alles, ’t geen tot deze konst eenige betrekking heeft, de geneeskunde uitgezonderd*, Gent, 1784.

²¹ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen*, pp. 143-144.

²² E.G.R. Ossieur, ‘J.B. Jacobs, chirurgijn, verloskundige en auteur (1734-1790)’, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1972, pp. 79-81.

²³ A.G. Hombly, ‘Geschied- en volkskundige excerpten omtrent het “Vroemoersam”, *De Brabantse Folklore*, 214 (1977), p. 271.

²⁴ Stadsarchief Aalst, Archief van het Land van Aalst, 1342-1796 (1814), nr. 1419: ‘Lijste van de vrouwlieden die moeten vergaederen tot Geeraertsberge op den 31 meye 1782 om te vertrecken ten selven dagen naar Gend tot het frequenteren van de lesse op de vroedkunde’. Lijst van de ‘personen opgegeven bij eenige prochien om te frequenteren de lesse op de vroedkunde’.

De gemiddelde leeftijd bij inschrijving van de onderzochte vroedvrouwen was 33,2 jaar (mediaan 30 jaar). Vooral vrouwen tussen 26 en 35 jaar zijn het talrijkst vertegenwoordigd. Deze leeftijdsverdeling stemt overeen met de leeftijdsbepalingen van de reglementen van de vroedvrouwenscholen, die een leeftijdsgrens tussen twintig en veertig jaar vooropstelden. Ook de wethouders van de gemeenten die het onderhoud van deze leerlingen bekostigden, hechtten een groot belang aan dit leeftijdscriterium want ze wilden niet investeren in een vroedvrouw die maar enkele jaren zou praktiseren.²⁵ De meerderheid van de onderzochte vroedvrouwen (81,25 percent) voldeed aan deze bepaling met een inschrijvingsleeftijd van minder dan 40 jaar. Nochtans was deze bepaling geheel in tegenspraak met de eeuwenlange traditie die een vroedvrouw vereenzelvigde met een oude matrone. Dat de vroedvrouwenschool er zo goed in slaagde om het vooropgestelde profiel van een leerlinge wat betreft leeftijd te benaderen kan wijzen in de richting van een interessante financiële vergoeding voor het volgen van de lessen. Vermoedelijk waren de kandidaat-vroedvrouwen niet vooruitstrevender dan hun dorpsgenoten om tradities aan de kant te schuiven. Het kan opgemerkt worden dat de vroedvrouwen die actief waren in de jaren 1780 van een andere leeftijdscategorie waren dan de onderzochte leerling-vroedvrouwen. Zij beantwoordden nog sterker aan het oude, traditionele beeld van de matrone op leeftijd. Het onderzoek van E. Reusens heeft aangetoond dat in de loop van de negentiende eeuw de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen de vroedvrouwenopleiding aanvingen, verder daalde.²⁶ Opvallend is dat de vrouwen die de opleiding begonnen op oudere leeftijd, meestal al werkzaam waren als vroedvrouw. Zij volgden de opleiding om hun situatie te laten regulariseren.²⁷

De helft van de onderzochte vrouwen die zich aanmeldden voor een lessenreeks was gehuwd: bij zeventien vroedvrouwen (53,13 percent) was dat het geval. Twaalf meisjes (37,5 percent) waren op het moment van inschrijving ongehuwd. Rekening houdend met de moraliteitsnormen die eeuwenlang het vroedvrouwenambt aan jonge, ongehuwde meisjes hadden verboden, bereikte men hier

²⁵ J. Gélis, *Sages-femmes et accoucheurs*, p. 943; L. Vrancken, *Den Roosngaert van den bevruchte vrouwen*, pp. 145-146.

²⁶ E. Reusens, *Een profiel van Oost-Vlaamse vroedvrouwen. Levensloopanalyse van 31 vroedvrouwen uit Oost-Vlaanderen*, Scriptie Universiteit Gent, 2008, p. 47; de gemiddelde leeftijd bij inschrijving in het begin van de 20^e eeuw was 19,74 jaar.

²⁷ V. Arickx, 'Vroedvrouwen in de kasselrij Kortrijk in de leer te Gent 1780-1793', p.224. In de inschrijvingslijst wordt bij Joanna Catharina Vanderheyden vermeld dat ze een "oude vroedvrouw" is. Ook Joanna Catharina Den Dooven die zich inschrijft aan de vroedvrouwenschool op 44 jarige leeftijd, was al "enigszins expert in de vroedkunde" bij het aanvangen van de opleiding (SA Aalst, Archief van het Land van Aalst, 1342-1796 (1814): "Brieven als antwoord op de circulaires van 21.03.1782 en 29.11.1782 met namen van gegadigden voor het volgen van lessen in de verloskunde, 1782-1283". Nr. 1419).

reeds een bevredigend percentage. Uitzonderlijk werd een weduwe bereid gevonden om naar de vroedvrouwenschool te komen: drie vrouwen (9,38 percent). Deze vaststellingen stemmen geheel overeen met de wensen van de overheid en de pedagogie van de vroedvrouwenschool.²⁸

Alle kandidaat-vroedvrouwen moesten in het bezit zijn van een bewijs van goed gedrag en zeden dat uitgeschreven was door de wethouders van hun woonplaats. Daarnaast moest de pastoor van hun parochie hun rechtgelovigheid bewijzen. Dit geschreven bewijs werd bij de aanvang van de cursus aan de leraar overhandigd. Kandidaat-vroedvrouwen dienden noodzakelijkerwijs te kunnen lezen en schrijven.²⁹ In de praktijk leek dit moeilijk realiseerbaar. Slechts 34 percent van de vrouwen waarvan we de alfabetiseringsgraad kennen op basis van het tekenen van officiële akten, was geletterd. Rekening houdend met de hoge graad van ongeletterdheid zullen de toelatingseisen mogelijks afgezwakt zijn.

Van zeventien van de 32 onderzochte vroedvrouwen kennen we het voormalige beroep. Twaalf vrouwen (70,58 percent) gaven aan de vroedvrouwenschool te kennen dat ze actief waren als spinster. Zes van deze twaalf vrouwen gaven nog een tweede beroep op, zoals het openhouden van een herberg of winkel en het naaien en/of wassen van kleren. Één kandidaat-vroedvrouw gaf aan naaister en strijkster te zijn. Joanne Egger-mont hield zich bezig met 'kleine lantsneeringhe'. Drie vrouwen waren reeds werkzaam als vroedvrouw voor het volgen van de opleiding. Aangezien de vroedvrouwenopleiding op dat moment nog in haar kinderschoenen stond, hoeft het niet te verwonderen dat onopgeleide vroedvrouwen praktiseerden naast gediplomeerde geboortehelpers. Het feit dat de lessen in januari-februari en juni-juli doorgingen zal sowieso eerder vrouwen hebben aangetrokken uit de huisnijverheid dan uit de landbouw. Of dit een bewuste politiek van de Oostenrijkse regering was, is niet duidelijk.³⁰

De vraag kan gesteld worden naar de motivatie van Oost-Vlaamse plattelandsvrouwen – die waarschijnlijk nog niet meer gezien hadden van de wereld dan het naastliggende dorp – om een vroedvrouwenopleiding te starten in Gent. Een eerste mogelijke verklaring is de overerfbaarheid van het beroep: vrouwen ambieerden een opleiding als vroedvrouw omdat hun moeder en/of zussen eveneens vroedvrouw waren. Drie van de 32 vroedvrouwen had een moeder die actief was als vroedvrouw, vijf vroedvrouwen hadden een zus die vroedvrouw was.

²⁸ L. Muys, *Vroedvrouwen in beweging*, p. 133.

²⁹ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen*, p. 146; M. Thiery, 'Het vroedvrouwenonderwijs te Gent: een historische schets', p. 213.

³⁰ L. Muys, *Vroedvrouwen in beweging*, pp. 135-136.

Een tweede mogelijke verklaring hangt samen met de rekruteringspolitiek van de kasselrij. Vrouwen lieten zich overhalen door het plaatselijk bestuur en de parochiepriester om een opleiding te volgen. Op 21 maart 1782 verstuurde de kasselrij van Aalst een circulaire naar alle parochies waarin de plaatselijke besturen opgeroepen werden om kandidaat-vroedvrouwen naar Gent te zenden. De onderzochte vroedvrouwen behoren tot de groep die aan deze oproep beantwoord heeft. Natuurlijk speelde de motivatie van de vrouwen zelf ook een rol, maar de overredingskracht van de parochiepastoor en het plaatselijke bestuur kan zeker meegespeeld hebben.

Tenslotte kan de motivatie ook gevonden worden in de sociale netwerken van de vrouwen. Vriendinnen of kennissen die vroedvrouw waren, ervaring met kinderen en zwangerschap, buurmeisjes die gingen studeren aan de vroedvrouwenschool, enz. kunnen aanleiding gegeven hebben tot de keuze om een vroedvrouwenopleiding te volgen. De 32 onderzochte vroedvrouwen waren afkomstig uit 25 verschillende gemeenten van het Land van Aalst. Sommige gemeenten stuurden dus meerdere vrouwen. Of de kandidaat-vroedvrouwen uit dezelfde gemeenten elkaar kenden en mogelijks elkaar aanmoedigden om de opleiding te volgen, is moeilijk te zeggen.

3. Levenslooponderzoek als venster op het vroedvrouwenambt

Hoewel de ambigue houding ten opzichte van vroedvrouwen in de vroegmoderne periode aan bod komt bij verschillende auteurs, werd de vraag naar het waarheidsgehalte ervan nog niet bevredigend beantwoord. Vroedvrouwen worden vaak beschreven als bekwame, flexibele, zelfverzekerde en gehuwde moeders, liefst ouder dan 40 jaar zodat ze geen jonge kinderen meer onder hun rokken hadden. In welke mate strookt dit ideaalbeeld met de werkelijkheid? Of leunt de realiteit eerder aan bij het tegengestelde beeld, namelijk dat van de vroedvrouw als incompetent, bijgelovig en ronduit gevaarlijk? Deze vragen nopen ons tot een reconstructie van het leven van vroegmoderne vroedvrouwen.

Dit artikel wil antwoorden geven op vragen als: Wie werd vroedvrouw in de achttiende eeuw? Tot welke sociale klassen behoorden deze vrouwen en hoe zagen hun gezinnen eruit? Door het demografisch gedrag van de vroedvrouwen te reconstrueren, kan meer inzicht verkregen worden in de mate waarin vroedvrouwen een uitzonderlijk, hetzij een modaal leven leidden. Met andere woorden, welke invloed had het vroedvrouwschap op het leven van vroedvrouwen? In drie paragrafen worden achtereenvolgens de socio-economische en demografi-

Afbeelding 2: Twee vroedvrouwen begeleiden een bevalling (Uit een 16e-eeuws boek van Eucharius Roeslin, 1526). In de 18de eeuw was de situatie nauwelijks gewijzigd.

sche aspecten van het ouderlijk gezin, het eigen gezin en aspecten van migratie en mortaliteit van de vroedvrouwen uitgelicht.

De methode bij uitstek om het leven van een onderzoeksgroep te onderzoeken, is de levenslopanalyse. Door de verschillende drempelmomenten in het leven van een individu te reconstrueren, wordt het mogelijk inzicht te verkrijgen in die levensloop en gedragspatronen te onderkennen. Het uitspitten van levenslopen uit de vroegmoderne tijd is echter geen sinecure. De cohorteleden moeten

in tal van bronnen geïdentificeerd worden, en dat vaak in verschillende gemeenten. Dit onderzoek werkt met een cohorte van 32 vroedvrouwen – 31 vroedvrouwen en een vroedman.³¹ Alle onderzochte vroedvrouwen zijn afkomstig uit plattelandsgemeenten in het Land van Aalst en hebben een vroedvrouwenopleiding gevolgd in 1782. De onderzochte periode strekt zich uit van het midden van de achttiende eeuw tot het einde van de Hollandse periode, overeenkomstig de geboortedatum van de eerstgeborene vroedvrouw en de overlijdensdatum van de laatst overleden vroedvrouw. Gegevens zijn vooral gebaseerd op parochieregisters en registers van de burgerlijke stand. Vooral wat betreft de parochieregisters wordt het onderzoek bemoeilijkt door het gebrek aan informatie tengevolge van een summier registratie. De registers van de burgerlijke stand werden vooral gebruikt om het overlijden van de onderzochte vrouwen te onderzoeken.

4. Sociale achtergrond: het ouderlijk gezin en partnerkeuze

Een van de belangrijkste indicatoren van de maatschappelijke status van een persoon is zijn maatschappelijke herkomst: niet alleen de beroepsgroep van de vader, maar meer in het algemeen de groep waartoe iemand behoort en het milieu waarin de familie zich beweegt, bepalen het aanzien van personen.³² Consistent met het negatieve beeld van de vroegmoderne vroedvrouw wordt de vroedvrouw meestal voorgesteld als behorend tot de lage middenklasse van de nijverheden, als iemand die *'moreel en ook sociaal ofte wel financieel van slechten of ten minsten niet van recommandablen huize was'*.³³ Ook het feit dat de opleidingscursussen in de zomer georganiseerd werden, doet vermoeden dat vooral vrouwen die zich bezighielden met huisnijverheid eerder dan met landbouw, de weg naar het vroedvrouwenberoep vonden.³⁴ De beroepen van de personen binnen het ouderlijk gezin, als ook de beroepen die de vroedvrouwen uitoefenden voor hun opleiding tot vroedvrouw, kunnen inzicht bieden in de sociale achtergrond van de vroedvrouwen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de primaire (landbouw, jacht en visserij), de secundaire (ambachten en nijverheden) en de tertiaire sector (handel en diensten).

³¹ Gemakshalve zal ik steeds spreken over vroedvrouwen. Enkel wanneer de mannelijke verloskundige afwijkt van het algemeen patroon ga ik hier dieper op in.

³² W. Frijhoff, 'Non satis dignitatis... Over de maatschappelijke status van geneeskundigen tijdens de republiek', *Tijdschrift voor geschiedenis*, 3 (1983), pp. 389-392.

³³ Citaat: A. Geyl, 'Over de opleiding en maatschappelijke positie der vroedvrouwen', p. 18; zie ook J. Donison, *Midwives and medical men*, p. 9.

³⁴ Deze bedenking werd tevens gemaakt door Leen Muys (L. Muys, *Vroedvrouwen in beweging*, p. 55.)

De gebrekkige registratie in de parochieregisters bemoeilijkt het achterhalen van de beroepen van een groot aantal gezinsleden van de vroedvrouwen. Zo zijn alle ouders van de vroedvrouwen gehuwd en meestal overleden in de periode voor de invoering van de burgerlijke stand, toen beroepen nog niet werden vermeld in de akten. De poging tot reconstructie van de beroepen van enerzijds de ouders, anderzijds de broers en zussen van de vroedvrouwen, levert weinig revelerende inzichten op.³⁵ Het grote aantal *ongekenden* buiten beschouwing gelaten, kan voorzichtig gesteld worden dat de mannelijke leden van het ouderlijk gezin van de vroedvrouwen vooral tewerkgesteld waren als landbouwer, in tweede instantie als wever of spinner. De vrouwelijke gezinsleden waren vooral actief in de secundaire sector, vervolgens in de tertiaire sector. Opvallend is dat alle vrouwen die werkten in de tertiaire sector, aan de slag waren als vroedvrouwen.

Eerder werden al de beroepen van de kandidaat-vroedvrouwen bij het aanvangen van de opleiding besproken. Deze lagen in de lijn van de beroepen van de vrouwelijke leden van hun gezin. Bij verschillende van de onderzochte vroedvrouwen werd echter nog steeds gewag gemaakt van andere beroepen (dan vroedvrouw) in officiële akten, daterend na het volgen van de vroedvrouwenopleiding. Dit kan erop wijzen dat de vroedvrouwen het vroedvrouwschap al snel afzwoeren, maar ook dat ze het combineerden met andere manieren van broodwinning, zoals door Helena Van Der Borg vermoed wordt.³⁶ Wanneer een vroedvrouw gehuwd was, kon ze mee profiteren van het inkomen van haar werkende echtgenoot. Een andere mogelijkheid om het inkomen te verhogen was het uitoefenen van een bijberoep.

Volgens de literatuur waren de bijverdiensten van vroedvrouwen vooral geconcentreerd rond enkele beroepen. Vroedvrouwen zouden vaak een bordeel, een kroeg of een herberg hebben gehad.³⁷ Niet zelden namen zij ook de functie van baker op zich. Anderen hadden een winkeltje of zaten met oude vodden op de markt. Tenslotte trachtten zij winst te maken door het in huis nemen van onzedelijke vrouwen, met het doel te “cureren”, “logieren” of te verlossen.³⁸ Twee van deze beroepen vinden we terug in de officiële akten van de onderzochte vroedvrouwen: het beroep van herbergierster en winkelierster. Een beroep dat wel veelvuldig in de officiële akten van de vroedvrouwen voorkomt, is het beroep van spinster. Het is echter moeilijk om te weten te komen of dit het enige

³⁵ Van 10 van de 64 ouders en 30 van de 148 broers en zussen kon het beroep achterhaald worden.

³⁶ H.A. Van der Borg, *Vroedvrouwen: beeld en beroep*, p. 41.

³⁷ H.A. Van der Borg, *Vroedvrouwen: beeld en beroep*, p. 41.

³⁸ A.C. Droogendijk, ‘De verloskundige voorziening te Dordrecht in de eerste helft van de 17^e eeuw’, *Bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde*, 36 (1956), pp. 22-23.

beroep was, of dat deze vrouwen tussen de spinactiviteiten door ook bevallingen begeleidden.

De hypothese dat het vroedvrouwschap gecombineerd werd met andere beroepen wint aan kracht als we de geringe vergoeding van vroedvrouwen in acht nemen. Vandenbroeke, Terne en Anthonis spreken van gemiddelde vergoedingen gaande van 54 tot 109 frank per jaar.³⁹ Als we de bedenking maken dat een dagloner in de negentiende eeuw gemiddeld 300 frank per jaar verdiende, kan gesteld worden dat het beroep van vroedvrouw verre van lucratief was.⁴⁰ Gebaseerd op cijfers van H. Strijpens dat een vroedvrouw in het begin van de negentiende eeuw (periode 1806-1809) in Aalst ongeveer 2,3 frank kreeg per bevalling⁴¹, en een gemiddeld jaarloon verdiende van ongeveer 89 frank⁴², verrichtte een vroedvrouw ongeveer 33 bevallingen per jaar. Zelfs rekening houdend met het feit dat een vroedvrouw vaak meerdere dagen in de weer was met de kraamzorgen voor moeder en kind, betekende dit dat er nog tijd overbleef voor andere beroepsactiviteiten.

De lage vergoeding – als spiegel van de maatschappelijke waardering? – vormde waarschijnlijk eerder een demotivatie dan een aanmoediging voor vrouwen om vroedvrouw te worden. Hierin kan de verklaring gezocht worden voor het feit dat de aantrekkingskracht van het vroedvrouwschap zich eerder beperkte tot vrouwen onderaan op de sociale ladder.

'Soort zoekt soort' was een basisgegeven waaraan men zelden ontsnapte bij het kiezen van een partner in de vroegmoderne periode. Dit was niet enkel het geval voor wat de financiële ruilvoet aangaat, waarbij het vermogen van beide partijen zowat even groot moest zijn. Ook op het vlak van socio-professionele combinaties was er sprake van endogamie. Bij voorkeur zocht en vond men de latere partner binnen dezelfde of aanverwante beroepstak.⁴³ Bijgevolg kan ook het beroep van de echtgenoten van de vroedvrouwen gebruikt worden als indicatie voor de sociale achtergrond van de vrouwen. In de tabel werden 34 echtgenoten opgeno-

³⁹ C. Vandenbroeke, 'Zuigelingssterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17^e-19^e eeuw)', pp. 147-148; G. Anthonis, *De vroedvrouw in drie Brabantse steden: Diest, Leuven en Mechelen, tijdens de 17de en de 18de eeuw*, Licentiaatverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, 1994, pp. 76-83; A.J. Van Reeuwijk, *Vroedkunde en vroedvrouwen in de Nederlanden in de 17^e en 18^e eeuw*, Amsterdam, 1941, pp. 65-66.

⁴⁰ C. Vandenbroeke, 'Regionaal-comparatieve analyse van het prijsverloop in Noord-West-Europa, 15de-18de eeuw', in C. Vandenbroeke, *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden*, Gent 2004, p. 169. Dit cijfer is het gemiddeld loon van een man. Vrouwen verdienden gemiddeld een kwart tot de helft minder. Desalniettemin lag het gemiddelde jaarloon van een vroedvrouw nog steeds een stuk lager.

⁴¹ H. Strijpens, *Aalst. Artsen, het hospitaal, de gemeenschap en het medicaliseringsproces in België. 1242-1940*, Aalst, 1997, p. 75.

⁴² Dit cijfer is het gemiddelde van de bedragen gegeven door Vandenbroeke, Antheunis en Terne.

⁴³ C. Vandenbroeke, *Vrijen en vrouwen. Van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel en Amsterdam, 1986, p. 24.

men: twee vroedvrouwen huwden niet, vier vrouwen stapten twee keer in het huwelijksbootje.

Enkel rekening houdend met de beschikbare data, kan de meerderheid van de partners gesitueerd worden binnen de landbouw en lijken de beroepskeuzes van de echtgenoten vrij synchroon te lopen met die van de vaders en broers van de vroedvrouwen. Op basis van de tabel kan gesteld worden dat de vroedvrouwen een echtgenoot vonden binnen hetzelfde sociaal-economische milieu, maar niet in hetzelfde of een aanverwant beroep. In een periode dat bevallen nog vooral werd gezien als een zaak van vrouwen voor vrouwen moet hier geen dieperliggende verklaring achter gezocht worden. Enkel Clara Van Der Paelt huwde met een man 'uit het vak', een chirurgijn. Mogelijks vond Clara motivatie in het beroep van haar echtgenoot om de vroedvrouwenopleiding te volgen.

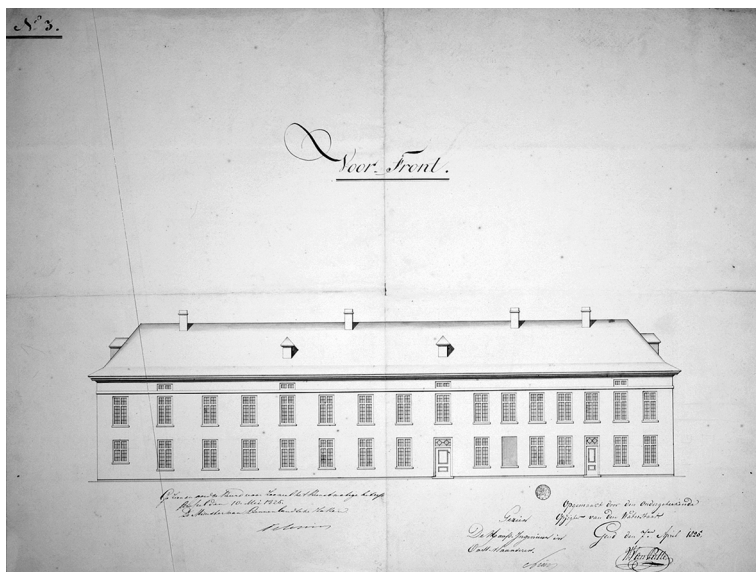
Om de sociale achtergrond van de vrouwen verder te reconstrueren, werd ook de geletterdheid onderzocht. Welstand en analfabetisme zijn immers sterk aan elkaar gecorreleerd. De graad van geletterdheid kan worden onderzocht aan de hand van het al dan niet ondertekenen van officiële akten. Hoewel het kunnen schrijven van de eigen naam niet noodzakelijk hoeft te betekenen dat men ook effectief kon schrijven, geeft het niet ondertekenen meer zekerheid over het ongeletterd zijn van een persoon. De lacune inzake de geletterdheid van de ouders ten gevolge van een gebrek aan bronnenmateriaal, kon opgevangen worden door een reconstructie van de alfabetiseringsgraad van de vroedvrouwen aan de hand van huwelijksakten. Hoewel het gebruik van huwelijksakten impliceert dat ongehuwde vroedvrouwen uit de boot vallen, blijft het cohortenverlies beperkt door het hoge huwelijkspercentage onder de vroedvrouwen.⁴⁴ Van de helft van de gehuwde vroedvrouwen kon de alfabetiseringsgraad achterhaald worden: vijf vrouwen waren geletterd, de overige tien vroedvrouwen waren niet in staat om hun naam te schrijven. Dit doet vermoeden dat ook de meeste ouders ongeletterd waren. Hoewel het kunnen lezen en schrijven een voorwaarde was voor het volgen van de vroedvrouwencursus, doet het aantal ongeletterde vroedvrouwen vermoeden dat de toelatingseisen niet altijd strikt werden gevolgd.⁴⁵ Hieruit kunnen we besluiten dat het onderricht vooral gericht was op de vroedkundige praktijk, waarbij de theoretische kennis van vroedvrouwen van ondergeschikt belang was.⁴⁶

⁴⁴ Slechts twee van de 32 vroedvrouwen bleven ongehuwd.

⁴⁵ M.Thiery, 'Het vroedvrouwenonderwijs te Gent: een historische schets', *Verhandelingen LIII*, 3 (1991), p. 213.

⁴⁶ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen*, pp. 100, 143-144.

Gezien de beroepskeuzes van de vroedvrouwen en de mensen uit hun leefomgeving, als ook de lage alfabetiseringsgraad van de onderzochte vroedvrouwen, kan geconcludeerd worden dat vroedvrouwen vooral afkomstig waren uit de lagere sociale milieus. Wanneer we de maatschappelijke herkomst van de vroedvrouwen vertalen naar hun maatschappelijke status was die, consistent met het denigrerende beeld van de vroedvrouw, gering.

Afbeelding 3: Plantekening van de voorgevel van de te bouwen 'Vroedkundige School' te Gent (1825). In 1825 werden enkele huizen van de Commissie der Godshuizen langs de huidige Prof. J. Kluykensstraat omgebouwd tot de Vroedkundige School. De huidige materniteit van het Bijlokeziekenhuis werd vlak voor de slooping van het oude moederhuis dat moest wijken voor het nieuw geplande ziekenhuis, opgetrokken in 1864-1866. (Atlas Goetgeheuer, AG L 144 / 4c; De Zwarte Doos, fotografie Storm Calle)

Huwelijk en gezin

Een basiskennmerk van het demografisch gebeuren in West-Europa tot het midden van de negentiende eeuw was de hoge huwelijksleeftijd. Veruit de meeste huwelijken werden tussen de 25 en 30 jaar aangegaan. Vooral naar het einde van de achttiende – begin negentiende eeuw toe was er een tendens om steeds later te huwen.⁴⁷ Ondanks de hoge gemiddelde huwelijksleeftijd benadrukt Vanden-

⁴⁷ I. Devos, 'Marriage and Economic Conditions in Belgium since 1700', in: I. Devos en L. Kennedy (eds.), *Marriage and Rural Economy. Western Europe since 1400*, Turnhout, 1999, pp. 101-133.

broeke wel dat het huwelijk de meest gebruikelijke optie was in de vroegmoderne tijd. Globaal genomen liet zich steeds 85 tot 90 procent van de mannen en vrouwen in de echt verbinden. Pas vanaf de negentiende eeuw nam het aantal vrijgezellen toe.⁴⁸

Beantwoordden vroegmoderne vroedvrouwen aan het huwelijkspatroon van veel, maar laat huwen? Of had de vroedvrouw het te druk met haar beroepsactiviteiten buitenshuis, en had ze geen tijd voor een man en gezin? De bevoegdheden van vroedvrouwen strekten zich immers verder uit dan het bijstaan van kraamvrouwen tijdens de bevalling. Bovendien, met uitzondering van één vroedvrouw die aangesteld was in het stadshospitaal van Aalst, hadden alle onderzochte vroedvrouwen een zelfstandige praktijk op het platteland. Het is waarschijnlijk dat vroedvrouwen zich in hun beroepsuitoefening niet beperkten tot de eigen parochie, maar ook in buurgemeenten actief waren. Werken op onregelmatige uren, steeds weg van het eigen huis, maakten het vroedvrouwenambt mogelijks moeilijk te combineren met een gezinsleven?

Dit wordt echter niet bevestigd door het onderzoek: op twee vroedvrouwen na, stapten alle vroedvrouwen in het huwelijksbootje. De gemiddelde leeftijd waarop vroedvrouwen zich in de echt verbonden was 28,10 jaar (mediaan 26 jaar). Twaalf vroedvrouwen waren ongehuwd op het moment van hun inschrijving aan de vroedvrouwenschool. Twee van hen huwden nooit. De andere tien vrouwen huwden gemiddeld 6,3 jaar na het beëindigen van hun opleiding op een gemiddelde leeftijd van 36 jaar.⁴⁹

De verklaring voor de algemeen hoge waarden kan gevonden worden in het algemeen geldend huwelijkspatroon, maar ook de verwachtingen ten opzichte van vroedvrouwen spelen ongetwijfeld een rol. Het traditionele beeld van de ‘ideale’ vroedvrouw, was dat van een gehuwde vrouw, die bij voorkeur ook zelf kinderen ter wereld had gebracht. Het huwelijk werd daarbij beschouwd als een garantie van moraliteit en stond borg voor een goede uitoefening van het beroep.⁵⁰ Hoewel in de loop van de achttiende eeuw de verwachtingen ten aanzien van de burgerlijke staat van vroedvrouwen wijzigden en men steeds vaker genoeg nam met ongehuwde vroedvrouwen, leefde het traditionele verwachtingspatroon mogelijks langer door op het platteland.

⁴⁸ C. Vandenbroeke, *Vrijen en vrouwen*, pp. 38-39.

⁴⁹ Dit gemiddelde wordt sterk beïnvloed door Elisabeth Van Innis die pas 10 jaar later huwde, en Anna De Saedeleer die maar liefst 27 jaar wachtte om te huwen. Deze vrouwen buiten beschouwing gelaten huwden de vroedvrouwen gemiddeld 3,2 jaar na het volgen van de opleiding.

⁵⁰ J. Gélis, ‘Sages-femmes et accoucheurs’, pp. 933-934.

Onderzoek heeft aangetoond dat slechts in zes procent van de gemeenten van het land van Aalst een vroedvrouw voorhanden was op het moment van de telling in 1796.⁵¹ In realiteit lag dit cijfer wellicht hoger, rekening houdend met het feit dat geen enkele van de onderzochte vroedvrouwen in de telling geregistreerd werd als vroedvrouw en mogelijks ook onopgeleide vroedvrouwen actief waren in de gemeenten. Gezien het feit dat sommige parochies mogelijks niet over een eigen kraamverzorgster beschikten, ligt het voor de hand dat de actieradius van vroedvrouwen verder ging dan de eigen gemeente. Op basis hiervan kan verondersteld worden dat vroedvrouwen meer dan andere vrouwen huwden met een partner van buiten de eigen dorpsgrenzen. De vrijheid die hun beroep met zich meebracht zou zich ook kunnen uiten in een doorbreken van de leeftijdsendogamie en het veroveren van een partner met een hoger opleidingsniveau. Dergelijke vermoedens worden evenwel niet ondersteund vanuit het onderzoek. De meerderheid van de vroedvrouwen vond een echtgenoot binnen een straal van tien kilometer van hun geboorteplaats (63,33 procent), meestal zelfs onder de eigen kerktoren. Slechts vier vrouwen huwden een man uit een gemeente verder dan tien kilometer (13,33 procent).⁵² Ondanks het feit dat soms de vroedvrouw, soms de echtgenoot ouder was, bleef het leeftijdsverschil tussen man en vrouw beperkt tot maximum vier jaar. De meerderheid van de vroedvrouwen trouwde met een man met een zelfde niveau van geletterdheid. In slechts drie gevallen huwde de vroedvrouw met een 'slimmere' man.⁵³

Gemiddeld waren de vroedvrouwen 20,5 jaar (mediaan zeventien jaar) getrouwd, toen één van beide partners overleed. In zestien van de 30 huwelijken overleefden de vroedvrouwen hun echtgenoot. Vier van hen waagden zich aan een tweede huwelijk, na een periode van gemiddeld 1,81 jaar van weduwschap. Op het moment van hun hertrouwhuwelijk waren de vrouwen gemiddeld 36,67 jaar. Het leeftijdsverschil tussen de vroedvrouwen en hun tweede huwelijkspartner was veel groter dan bij hun eerste echtgenoot: twee vroedvrouwen huwden met een veel jongere partner (22 en 19 jaar jonger), één met een tien jaar oudere partner.

De gedachtesprong van het huwelijk naar kinderen is snel gemaakt. In een periode waarin degelijke anticonceptie onbestaande was, leidden huwelijken immers als vanzelfsprekend tot kinderen. 29 van de 32 vroedvrouwen brachten samen 134 kinderen ter wereld. 74 van deze kinderen werden geboren alvorens

⁵¹ L. Muys, *vroedvrouwen in beweging*, p. 111.

⁵² Voor 7 vrouwen hebben we geen gegevens over de afkomst van de huwelijkspartner (23,33 procent).

⁵³ Van veertien van de 30 huwelijksparen is informatie voorhanden over de alfabetiseringsgraad van beide partners.

de vrouwen aan de opleiding deelnamen. 60 kinderen werden verwekt na de zomercursus in 1782. Dit cijfer moet evenwel beschouwd worden als een minimum: zes van de 32 vrouwen verdwenen uit de statistieken voor het einde van hun vruchtbaarheid. Bovendien moet rekening gehouden worden met een mogelijke onderregistratie in de geboorteregisters.

Elke vroedvrouw baarde gemiddeld 4,19 kinderen (mediaan drie), met uitschieters van vijf vroedvrouwen met één kind. Marie Petronella Dhanes was dan weer ‘gezegend’ met vijftien kinderen. Gezien de hoge frequentie van hertrouwhuwelijken namen de vroedvrouwen mogelijks ook kinderen in hun gezin op die afkomstig waren uit een vorige huwelijk van hun partner; wegens een gebrek aan gegevens werden zij niet in het onderzoek opgenomen.

Een vergelijking van de gemiddelde gezinsgrootte van de vroedvrouwen met de gezinsgrootte van de ouderlijke gezinnen van de vroedvrouwen, leert dat de gezinsgrootte doorheen de negentiende eeuw een daling kent.⁵⁴ Dat deze daling zich verder doorzet, werd vastgesteld door Evelien Reusens in haar onderzoek naar vroedvrouwen op het einde van de negentiende – begin twintigste eeuw. Reusens onderzocht daarbij de invloed van de kennis van vroedvrouwen op het aantal kinderen.⁵⁵ Er kan immers verondersteld worden dat twintigste-eeuwse vroedvrouwen, vallend onder de standaard van ‘beste kennis beschikbaar’, er beter in slaagden om hun kinderaantal te beperken. De beperkte kennis van het vruchtbaarheidssysteem in de achttiende eeuw indachtig, is het echter onwaarschijnlijk dat we deze veronderstelling kunnen doortrekken naar de door ons onderzochte vroedvrouwen. Uitgaand van deze hypothese, zouden immers ook de ouderlijke gezinnen van de vroedvrouwen, waarin de moeder een vroedvrouw was, kleiner moeten zijn. Drie van de onderzochte vroedvrouwen hadden een moeder die het beroep van vroedvrouw uitoefende. Binnen deze ouderlijke gezinnen werden twee, vier en zes kinderen geboren. Op basis van slechts drie gezinnen is het moeilijk om conclusies te maken over de invloed van de kennis van vroedvrouwen op het kinderaantal. De grote variatie in de gezinsgrootte bij zowel de ouderlijke gezinnen, als bij de gezinnen van de vroedvrouwen zelf doet evenwel vermoeden dat de invloed van het vroedvrouwschap beperkt was. De daling van het gemiddeld aantal kinderen lijkt eerder aan te sluiten bij de algemene daling van de huwelijksvruchtbaarheid in België.⁵⁶

⁵⁴ In de ouderlijke gezinnen van de vroedvrouwen werden nog gemiddeld 5,97 kinderen geboren.

⁵⁵ E. Reusens, *Een profiel van Oost-Vlaamse vroedvrouwen*, p. 83.

⁵⁶ K. Matthijs, *De mateloze negentiende eeuw. Bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering*, Leuven, 2001, p. 112 e.v.

Drie van de gehuwde vrouwen bleven kinderloos, en elf gezinnen van vroedvrouwen bleven beperkt tot een of twee kinderen. Als we bovenstaande hypothese verder uitdenken, kan de vraag gesteld worden of deze beperking van het kinderaantal een bewuste keuze was? De mate waarin de vroedvrouwen hun vruchtbaarheid controleerden kan onderzocht worden aan de hand van drie indicaties⁵⁷:

1. Wanneer stopten ze met kinderen krijgen (*stopping*)?: Wanneer vrouwen hun laatste kind kregen voor hun 40 jaar, dan lijkt het erop dat ze bij een welbepaald kinderaantal stopten. Bij een natuurlijke vruchtbaarheid kunnen vrouwen immers kinderen krijgen tot ongeveer 45 jaar.
2. Spreidden ze de geboortes (*spacing*)? Van zodra er meer dan twee jaar tussen opeenvolgende kinderen zit kan dit wijzen op het toepassen van vruchtbaarheidcontroleerende middelen.
3. Pasten ze een combinatie van *stopping* en *spacing* toe?

Er kunnen verschillende verklaringen naar voor worden geschoven voor het hebben van geen of een klein aantal kinderen. Een mogelijke reden is een hoge huwelijksleeftijd. De meest vruchtbare jaren waren dan al voorbij, waardoor de kansen op een zwangerschap kleiner werden. Een andere verklaring is het overlijden van de vroedvrouw of haar partner, waardoor kansen op een gezinsuitbreiding werden beëindigd. Ook andere factoren, zoals doodgeboorte en miskramen, die geen sporen nalieten in de bronnen kunnen een rol gespeeld hebben. Impotentie en onvruchtbaarheid zijn eveneens een mogelijk obstakel.

De vroedvrouwen die wel kinderen hadden, waren gemiddeld 27,59 jaar oud bij de geboorte van hun eerste kind (mediaan 28 jaar). Deze vrij hoge leeftijd sluit aan bij de hoge gemiddelde huwelijksleeftijd. Het uitstellen van het huwelijk tot een latere leeftijd was dan ook de methode bij uitstek vóór de twintigste eeuw om aan gezinsplanning te doen. Door later te huwen beperkten vrouwen hun vruchtbare periode tot tien-vijftien jaar waardoor het kinderaantal niet groot kon worden.⁵⁸ Van de 26 wettige eerste geboorten⁵⁹, gebeurden er achtien ten laatste na dertien maanden huwelijk. De overige acht kwamen ten laatste na 48 maanden huwelijk ter wereld. Deze cijfers suggereren dat de vroed-

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 102-103.

⁵⁸ C. Vandenbroeke, 'Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17^e-19^e eeuw)', p. 134.

⁵⁹ Ter verduidelijking: van de 32 onderzochte vrouwen, kregen 29 vrouwen minstens een kind. Bij twee van de 29 vrouwen ging het om een onwettig kind. Van een van de 27 vrouwen is de huwelijksdatum niet gekend en kan bijgevolg de tijd tussen het huwelijk en de geboorte van het eerste kind niet berekend worden. Dit brengt ons bij 26 binnenhuwelijkse bevallingen.

vrouwen de eerste zwangerschap dus niet uitstelden. De vroedvrouwen waren gemiddeld 36,45 jaar (mediaan 39) bij de geboorte van hun laatste kind. Dit cijfer wordt naar beneden getrokken door twee zaken: enerzijds zijn in deze berekening vijf vroedvrouwen opgenomen die gemigreerd zijn voor het einde van hun vruchtbaarheid. Als deze vijf vrouwen uit de berekening weggelaten worden, stijgt het gemiddelde naar 37,50 jaar (mediaan 40,50). Anderzijds is dit gemiddelde vrij laag omdat in negen huwelijksparen één van beide partners overleed alvorens de vrouw het einde van haar vruchtbaarheid bereikt had. Als we enkel rekening houden met de vrouwen die niet gemigreerd zijn en die de mogelijkheid hadden om kinderen te krijgen tot het einde van hun vruchtbaarheid, komen we tot een gemiddelde van 41,5 jaar (mediaan 43). Dit gemiddelde situeert zich in de periode waarin de menopauze aanvangt (40-45 jaar). Van *spacing* om het kinderaantal te beperken, lijkt geen sprake te zijn.

Ook de spreiding tussen de geboorten kan een indicatie geven van het al dan niet bewust plannen van de gezinsgrootte. Voor een normale spreiding mag ongeveer 24 maanden in rekening worden genomen gezien het aantal maanden borstvoeding en de volgende negen maanden zwangerschap. Bij de vroedvrouwen met meer dan één kind, lag het gemiddelde aantal maanden tussen opeenvolgende geboorten op 31,24 maanden (mediaan van 29,87 maanden).⁶⁰ De vroedvrouwen zitten hier dus licht boven, maar niet in die mate dat er duidelijk van *spacing* kan gesproken worden.⁶¹ Als we een onderscheid maken tussen de kinderen verwekt voor en de kinderen verwekt na het volgen van de vroedvrouwencursus, bekomen we verschillende gemiddelde geboorte-intervallen: respectievelijk 25,4 maanden (concepties voor augustus 1782) en 36,2 maanden (concepties na augustus 1782). We stellen dus vast dat de geboorte-intervallen groter worden nadat de kandidaat-vroedvrouwen hun opleiding hebben afgerond. Dit wijst echter niet noodzakelijk op een grotere kennis van het voortplantingsproces. Een mogelijke verklaring is dat de vrouwen langer borstvoeding gaven, nadat dit uitgebreid in de lessen aan bod was gekomen als heilzaam voor het kind. Onderzoek op een grotere onderzoeksgroep moet meer uitsluitsel bieden op de impact van het vroedvrouwenambt op geboortespreiding. We kunnen evenwel vermoeden dat vroegmoderne vroedvrouwen, net zoals de meeste moeders, hun vruchtbaarheid niet doelbewust controleerden. De opleiding van de vroedvrou-

⁶⁰ Deze gegevens werden bekomen door het gemiddelde te nemen tussen elk kind per vroedvrouw en vervolgens van deze gemiddelden opnieuw het gemiddelde en de mediaan te nemen.

⁶¹ Volgens K. Matthijs kon de conceptie worden uitgesteld tot zelfs 18 à 20 maanden bij langdurige borstvoeding (K. Matthijs, *de mateloze negentiende eeuw*, pp.102-103.). Rekening houdend met deze gegevens, wijst het gemiddelde geboorte-interval bij de vroedvrouwen niet op een toepassing van 'spacing'.

wen was gericht op het leren ter wereld brengen en verzorgen van kinderen. Wat aan de bevalling voorafging, was ook voor vroedvrouwen giswerk.

Na de bevalling was het gevaar voor de borelingen nog niet geweken. De vroegmoderne tijd werd gekenmerkt door een hoge zuigelingen- en kindersterfte. Alle sociale en regionale verschillen buiten beschouwing gelaten, mag men aannemen dat zowat één op vijf kinderen nog voor het beëindigen van het eerste levensjaar stierf. Alleen al tijdens de eerste levensmaand overleed zowat één kind op tien. Tot en met de achttiende eeuw werd slechts iets meer dan de helft van de geboren kinderen volwassen.⁶² Verklaringen die gegeven worden voor de variatie in de zuigelingen- en kindersterfte zijn het al dan niet geven van borstvoeding en de manier waarop kinderen verzorgd worden.⁶³ We kunnen veronderstellen dat de zuigelingen- en kindersterfte bij vroedvrouwen lager was omdat zij meer vertrouwd waren met de verzorging van kinderen en ze zich bewust waren van het belang van borstvoeding, wat aan bod kwam in vroedkundige handboeken die gebruikt werden bij de vroedvrouwenopleiding.⁶⁴

Van de 134 kinderen geboren binnen de gezinnen van de vroedvrouwen, is de overlijdensdatum van 85 kinderen gekend. Zowel bij de jongens als bij de meisjes, overleed ongeveer de helft van de kinderen voor hun vijftiende verjaardag. De eerste vijf levensjaar eisten bij de jongens en de meisjes hun zwaarste tol. Minstens achttien van de 29 vroedvrouwmoeders kreeg te maken met het overlijden van zeker één van hun kinderen. Gemiddeld verloren de moeders 1,41 kinderen (mediaan 1), al ligt dit gemiddelde mogelijks lichtjes hoger aangezien de overlijdensdata van 49 kinderen niet gekend zijn. Het kan evenwel aangenomen worden dat de kinderen, waarvan de overlijdensakte niet gevonden wordt in de registers, gemigreerd zijn. 20 van de 41 kinderen die overleden voor hun vijftiende verjaardag, overleden in de periode alvorens hun moeder de officiële opleiding tot vroedvrouw volgde. De vaststelling dat nog steeds de helft van de vroeg gestorven kinderen overleed nadat hun moeder het vroedvrouwendiploma behaalde, geeft aan dat de vroedvrouwen niet in staat waren de kindersterfte in hun gezinnen te beperken. Het is opvallend dat acht van de elf vrouwen die niet geconfronteerd werden met het overlijden van een kind, maar één of twee kinderen hadden. Dit zou kunnen wijzen op een bewuste keuze voor minder kinderen

⁶² C. Vandenbroeke, *Vrijen en trouwen*, pp. 157-158; J. Riley, 'A global revolution in life expectancy', in: J. Riley, *Rising life expectancy: a global history*, Cambridge, 199, p. 2; I. Devos, *Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw*, Gent, 2006, p. 45.

⁶³ M. Livi-Bacci, 'The starving and the well-fed', in M. Livi-Bacci, *Population and nutrition. An essay on demographic history*, Cambridge, 1991, p. 76.

⁶⁴ L. Vrancken, *Den Roosengaert van den bevruchte vrouwen*, p. 102.

waar meer zorg voor gedragen werd, al is dit onwaarschijnlijk gezien de eerder gemaakte bedenkingen. Het lage kinderaantal zou evenzeer te wijten kunnen zijn aan het niet registreren van doodgeboren en ongedoopte kinderen, waardoor ook deze vrouwen mogelijks geconfronteerd werden met de hoge sterfte onder zuigelingen en kinderen.

6. Migratie en mortaliteit

Naast het al dan niet huwen en het krijgen van kinderen, wordt ook migratie aanzien als een belangrijke demografische factor binnen het leven van mensen. In dit onderzoek wordt het bestuderen van migratie bemoeilijkt door de beperkte mogelijkheden van de bronnen, waardoor migratie enkel indirect bestudeerd kan worden. In de volks-tellingen gehouden in het jaar IV en 1800-1801 werd in elke gemeente genoteerd hoelang de inwoners al in de gemeente in kwestie woonden.⁶⁵ Vroedvrouwen die echter voor 1796 of 1800 verhuisden, verdwenen tussen de mazen van het net. De geografische mobiliteit van de vroedvrouwen kon soms achterhaald worden door een vermelding van de woonplaats van de ouders in de akten van burgerlijke stand van de kinderen van de vroedvrouwen. Een rudimentaire parameter, tenslotte, om migratie te achterhalen, is het opzoeken van de overlijdensakte. Als de overlijdensakte van een vroedvrouw niet gevonden wordt in haar gemeente van afkomst, is ze vermoedelijk verhuisd en in een andere gemeente gestorven. Van zeven van de 32 vrouwen hebben we de overlijdensakte niet teruggevonden, noch werden ze vermeld in de tellingen van 1796/1800 in hun geboorte-gemeente.⁶⁶ Het ontbreken van de akten van echtgenoot en kinderen doet vermoeden dat de vrouwen met hun hele gezin verhuisd zijn. Drie vroedvrouwen werden niet vermeld in de telling van het jaar IV, maar zijn wel binnen de gemeente overleden. Dit kan wijzen op een tijdelijke migratie of de gebrekkige staat van de telling.

Achter migratie kunnen verschillende motieven schuilgaan: de hoop op beter werk en hogere inkomens (economische factor), huwelijksmigratie, contacten met familie of vrienden in een andere gemeente of stad (sociale factoren) en af en toe louter voor het avontuur.⁶⁷ Volgens Frijhoff kan migratie van medische beoefenaars wijzen op diverse verschijnselen: een unificering van opleidingscir-

⁶⁵ Geraadpleegd in RA Gent, Fonds scheludedepartement.

⁶⁶ Vijf vrouwen heb ik in de telling van het jaar IV opgezocht, twee vrouwen in de telling van 1800-1801 omdat de telling van het jaar IV niet bewaard was voor de desbetreffende gemeenten.

⁶⁷ C.B. Brettell en J.F. Hollifield (eds), *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, New York en Londen, 2008, 296 p.

cuits en de arbeidsmarkt, interregionale spreiding langs een groeiend net van familie- en arbeidsrelaties, vorming van een standaardcarrière met meer halteplaatsen, expansie van een praktijk, maar ook op gebrek aan werk.⁶⁸ De mobiliteit van de vroedvrouwen stond echter niet noodzakelijk in het teken van hun beroepsuitoefening. De geboorteplaats van de echtgenoot, of betere arbeidskansen voor de echtgenoot kunnen ook motivaties geweest zijn.

Bij de meeste vroedvrouwen tasten we in het duister naar de reden van hun migratie. Enkel Maria Van Der Vincken migreerde met zekerheid van Herdersem naar Aalst om als eerste vroedvrouw benoemd te worden in het hospitaal in 1784.⁶⁹ Uit de literatuur blijkt dat meer dan de helft van de migranten zich niet verder dan vijf km begaf en 80 procent bleef binnen een straal van negen km.⁷⁰ Maria Van Der Vincken verhuisde over een afstand van vier km en sluit dus perfect aan bij dit migratiepatroon. Wat betreft de zes overige migrant-vroedvrouwen, is de plaats van bestemming en bijgevolg de migratieafstand niet gekend. Het moment waarop de vroedvrouwen verhuisd zijn kan enkel bij benadering vastgesteld worden. Aangezien de vrouwen niet meer in de tellingen van 1796/1800 genoteerd staan, kunnen we ervan uitgaan dat allen daarvoor verhuisd zijn. De zeven vrouwen verhuisden wel pas na hun opleiding want allemaal vertrokken ze vanuit hun geboortegemeente naar de cursus.⁷¹ Het vestigingsbeleid waarbij vroedvrouwen werden verplicht om na hun opleiding minstens vijf jaar op het platteland te wonen, werd pas ingevoerd in de Franse periode en was dus nog niet bepalend voor de mobiliteit van deze vroedvrouwen.⁷² Vier vrouwen verhuisden voor het aanvangen van hun opleiding. Vermoedelijk gaat het bij alle vier vrouwen om huwelijksmigratie: allen vestigden zich in de gemeente waar hun echtgenoot geboren was.

Doorheen de vroegmoderne tijd bedroeg de levensverwachting doorgaans slechts 30 tot 35 jaar. Een geleidelijke verbetering werd genoteerd in de negentiende eeuw, toen de levensverwachting bij de geboorte opliep tot 45 jaar.⁷³ Een

⁶⁸ W. Frijhoff, 'Non satis dignitatis', p. 394.

⁶⁹ H. Strijpens, *Aalst. Artsen, het hospitaal, de gemeenschap en het medicaliseringsproces in België. 1242-1940*, p. 55.

⁷⁰ C. Capron, 'Une analyse socio-démographique des migrations: la petite ville de Limbour au milieu de 19ème siècle', *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 29 (1999), p. 62.

⁷¹ Volgens de inschrijvingslijst, opgesteld op het moment van vertrek: SA Aalst, Archief van het Land van Aalst, 1342-1796 (1814): "Brieven als antwoord op de circulaire van 21.03.1782 en 29.11.1782 met namen van gegadigden voor het volgen van lessen in de verloskunde, 1782-1283". Nr. 1419.

⁷² Het vestigingsbeleid: K. Velle, 'De Vroedvrouwen in de 19^e eeuw. Een beroep in de verdrukking?', *Oostvlaamse Zanten*, 1990, p. 91.

⁷³ I. Devos, 'Drie eeuwen sterfte in België, 18de-20ste eeuw', in T. Eggerickx en J.P. Sanderson, *Histoire de la population de la Belgique et de ses territoires*, Leuven, 2010, pp. 591-612.

lage levensverwachting betekent niet dat deze leeftijd niet of nauwelijks werd overschreden. Wel sloeg de dood harder toe: op alle leeftijden stierven meer mensen. Onevenredig veel mogelijke levensjaren gingen verloren door de hoge zuigelingen- en kindersterfte.⁷⁴

Afbeelding 4: Affiche van de 'Commissie van Openbaere veyligheyd' van Gent uit 1831 waarin ze een vacature voor vroedvrouwen in de Vroedkundige School bekend maakt. (De Zwarte Doos, fotografie Storm Calle)

Alle vroedvrouwen binnen de cohorte van dit onderzoek bereikten de volwassenheid, aangezien ze minstens 22 jaar waren toen ze de opleiding tot vroedvrouw volgden. Van 26 van de 32 vroedvrouwen kennen we de leeftijd bij het overlijden. Gemiddeld werden de vroedvrouwen 59,88 jaar (mediaan 64 jaar).

⁷⁴ G.A. Kooy (ed.), *Gezinsgeschiedenis. Vier eeuwen gezin in Nederland*, Assen, 1985, pp. 106-107.

De doodsoorzaken van de vrouwen zijn moeilijk te achterhalen omdat dit niet werd genoteerd in de akten. Zestien vrouwen overleden na hun zestigste verjaardag, waarschijnlijk ten gevolge van hun hoge leeftijd. Een mogelijke verklaring voor het overlijden van de vroedvrouwen op jonge (en oudere) leeftijd is de intensiteit van infectieziekten. Tot het begin van de negentiende eeuw ging een groot deel van de bevolking ten onder aan infectieziekten zoals tuberculose, cholera, tyfus en pokken.⁷⁵ Bovendien kan verondersteld worden dat vroedvrouwen een verhoogd risico liepen op infectieziekten door hun voortdurend interpersoonlijk contact. Één vroedvrouw, die twaalf dagen na de geboorte van haar eerste kind overleed, stierf vermoedelijk ten gevolge van kraambedsterfte. Dit bevestigt eens te meer dat vroedvrouwen niet gevrijwaard werden van het onheil dat ook 'gewone' vrouwen met schering en inslag trof.

7. Conclusie

Dit artikel is vertrokken vanuit het schijnbaar tegengestelde beeld dat wordt opgehangen van vroegmoderne vroedvrouwen in zowel contemporaine als recente literatuur. Auteurs als Forbes, Geyl en Boeynaems stellen vroedvrouwen en het vroedvrouwen-ambt voor als weinig eervol, een beroep uitgeoefend door heksen, afkomstig uit de lage klassen die praktiseren vanuit een bijgeloof in plaats van een medische bekwaamheid. Anderen, zoals Marland en Van der Borg leggen net de nadruk op de bijzondere rol van de vroedvrouw binnen de gemeenschap. Als vertrouwenspersoon van vrouwen en handlanger van de overheid stond de vroedvrouw op meer gelijke voet met mannen en onderscheidde ze zich van andere vrouwen. Geen van deze twee visies werd tot op heden aan een kwantitatief bronnenonderzoek onderworpen. In deze bijdrage werden de drempelmomenten in het leven van 32 Oost-Vlaamse vroedvrouwen gereconstrueerd in de hoop de impact van het vroedvrouwschap op het leven van vrouwen, als die er al was, te achterhalen. Opmerkingen inzake representativiteit in acht genomen, kunnen enkele voorzichtige conclusies gemaakt worden. De lage alfabetiseringsgraad van de vrouwen en de beroepen van de leden van het ouderlijk gezin en echtgenoten doen vermoeden dat vooral meisjes uit een lager sociaal milieu de weg vonden naar het vroedkundig beroep. Op twee vrouwen na stapten alle vroedvrouwen, op een leeftijd van gemiddeld 28,10 jaar, in het huwelijksbootje. De gemiddelde huwelijksleeftijd ligt in de lijn van het algemeen restrictieve huwelijkspatroon in deze periode. Uit de huwelijken van de vroed-

⁷⁵ I. Devos, *allemaal beestjes*, pp. 48-50.

vrouwen kwamen al snel kinderen voort. Gemiddeld hadden de vrouwen 4,19 kinderen. Dit gemiddelde vertoont een lichte daling met de voorgaande generaties. Deze daling staat wellicht los van de beroepsuitoefening, en lijkt aan te sluiten bij de algemene daling van de huwelijksvruchtbaarheid in de bestudeerde regio. Vroedvrouwen waren niet in staat om de kindersterfte binnen hun gezin te beperken, noch om aan geboortebeperving te doen. Sommige vroedvrouwen migreerden, al was de mobiliteit van de vrouwen algemeen genomen beperkt. De vroedvrouwen overleden gemiddeld rond de 60 jaar. Rekening houdend met het feit dat enkel volwassen vrouwen werden onderzocht, die de meest risicovolle fase van hun kindertijd voorbij waren, is deze vrij hoge gemiddelde levensduur niet zo opmerkelijk. Het door de literatuur uitgedragen beeld van de ideale vroedvrouw als een oudere vrouw, die meestal weduwe was en geen jonge kinderen meer had om zorg voor te dragen, strookt niet met het profiel van de onderzochte vroedvrouwen. Met een gemiddelde inschrijvingsleeftijd van 33,2 jaar vallen de onderzochte vroedvrouwen ver onder de verhoopte 45 à 50 jaar. Hoewel bijna alle vroedvrouwen huwden, waren op het moment van inschrijving nog twaalf van de 32 vroedvrouwen ongehuwd en dertien van de 32 vrouwen kinderloos. Doorheen de achttiende eeuw versoepelden de eisen wat betreft de leeftijd, het moederschap en de burgerlijke staat van vroedvrouwen. De vroedvrouwen onderzocht in deze bijdrage bevinden zich op het scheidingsvlak van deze transitie.

Een vergelijking met het algemeen demografisch patroon in deze periode, toont aan dat het gezinsleven van Vlaamse vroedvrouwen in de achttiende – begin negentiende eeuw niet veel verschilde van andere vrouwen. De veronderstelde eerloze status, of daartegenover de geëmancipeerde positie van vroedvrouwen weerspiegelde zich niet in, bijvoorbeeld, een lager huwelijkscijfer of lager kinderaantal. Vanuit demografisch opzicht valt de dubbelzinnige beeldvorming in de literatuur niet te ondersteunen. De verklaring voor de ambigue houding ten opzichte van vroedvrouwen moet waarschijnlijk gezocht worden in het vroedvrouwen*beroep*. Het vroedvrouwenambt impliceert onregelmatige werken en omdat plattelandsvroedvrouwen vooral arme gezinnen ter hulp kwamen, een geringe vergoeding. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het beroep van vroedvrouw niet populair was en weinig aanzien genoot. Naast de harde werk-omstandigheden, kwamen vroedvrouwen door hun werkzaamheden in contact met afscheidingen van het menselijk lichaam, wat als onrein en besmettelijk beschouwd werd.⁷⁶ Bovendien, in een tijd waarin nog geen rationele verklaring

⁷⁶ H.A. Van der Borg, *Vroedvrouwen: beeld en beroep*, p. 5.

kon gegeven worden aan verschillende medische kwalen, werd de schuld voor een doodgeboorte of een gehandicapt kind vaak in de schoenen geschoven van de vroedvrouw.⁷⁷ Ondanks duidelijke aanzetten tot professionalisering op het einde van de achttiende eeuw, bevonden vroedvrouwen zich nog steeds onderaan het medisch rangstelsel.⁷⁸ Het werkterrein van vroedvrouwen werd in de achttiende eeuw bovendien verder ingeperkt door de opkomst van de vroedman. Bij de aanvang van de negentiende eeuw was de verloskunde onderdeel geworden van de praktijk van de 'general practioner' en de alleenheerschappij van de vroedvrouwen was volstrekt doorbroken.⁷⁹ Het waren vooral deze mannelijke arts-verloskundigen, zoals Cornelis Terne, die zich in weinig vleierende bewoordingen over vroedvrouwen en hun kunnen uitlieten, en met hun geschriften de genoemde trend in de literatuur inzetten. Bij gebrek aan egodocumenten blijven de ervaringen van vroedvrouwen zelf ongehoord. Het is echter aannemelijk dat voor de vrouwen in baren nood de vroedvrouw een welkome gast was, iemand met ervaring die troost bood en hielp in de mate van haar kunnen. Hilary Marland wees terecht op dit aspect van het vroedvrouw zijn.

Dit onderzoek wordt geconfronteerd met enkele gebreken. Door uitsluitend gebruik te maken van demografische bronnen, kunnen sommige onderzoeksvragen niet adequaat beantwoord worden. Bovendien is het maar de vraag in welke mate de vaststellingen die gemaakt zijn kunnen veralgemeend worden. Het gebruik van andere bronnen die meer inzicht bieden in het vroedvrouwenberoep en de sociaal-economische positie van vroed-vrouwen kunnen de realiteit achter de dichotome beeldvorming over vroegmoderne vroedvrouwen verder blootleggen.

⁷⁷ A. Vanthienen, *Vroedvrouwen, het oudste beroep ter wereld?* 21 april 2009, <http://www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/factsheets/nr45.pdf>

⁷⁸ W. Frijhoff, 'Non satis dignitatis', pp. 400-401.

⁷⁹ T. Nieuwenhuis, *Vroedmeesters, vroedvrouwen en verloskunde in Amsterdam 1746-1805*, Amsterdam, 1995, p. 20.